18

AUTORE GIORGIO AUSENDA

PRUWERBI

Proverbi legati al calendario

- Finalment la Pifanìa,
  tüc i fèsht y a ména wìa.
- Par la Pifanìa a l'è 'l püsée gran' che ga sia.
- 17/1 - Al dersètt da jenàr par Sant'Antòni da la barba bianca, se gh'è miňa néf al jazz non manca.

(91)

- Ta ringrazi:
  Sant'Antòni da la barba bianca
  che ta ma fée sempru truwà quel che ma manca.
- 20/1 - Al vint da jenàr l'è San Sebashtiaň, l'è 'n fréc da caň.
- 21/1 - Al vintün da jenàr Sant'Agnés: un'ura piéna (Al dì al za zhlunga un'ura piéna).
- Quant a jenàr ta védat un moshcón, teñ da cünt oñi bocón. (Quesh' chi al zu pö miňa cèrt).

- Febràr l'è cürt, ma l'è pésh che 'n Türk.
- Se'l fiòca al dì da la Madóna da la Candelòra (2 febbraio) da l'invèrnu sem miňa föra.
- Ah, Martina:
  In cö l'è S. Valentìn (14 da febrar),
  y dis pö la primawéra ga l'hém visìn.
- 14/2 - Quatòrdas da febrar, San Valentìn: la primavéra l'è visìn.
- 24/2 - In cö l'è San Mattìa, la néf la wa via.
- Marz l'è 'na baltròca: un dì al piöf e l'òltru 'l fiòca,
  un dì tira vént e 'n òltru 'l fa bèl temp.
- Al marz l'è matt: un zùu e 'n zhguázz.
- Jél marzulìn
  al rént trísht al cuntadìn.
- Al marz urtulàn
  tanta pàiya e pòk gran (met jó l'òrt püsée tart).
- Marz süc: cashtéň e nus par tüc i shük (ceppi di legna).
- Marz ishpulverént: tanta ségal e tan' furmént.
- 19/3 - A San Jüsèpp, métt via 'l shculda léc.
- Par San Jüsèpp

sa tira föra shcarp e culsétt (parchè sa va a pée piatt, pée biótt parchè l'è jamò còlt).
- Al vintün da marz l'è S. Benedétt,
  la rúndula l'è sótt al téc,
  e ishì anca nüm a gh'hem pⁱü fréc.

- Marz süc, aprìl bañàa
  l'è beàa quél cuntadìn che l'ha 'nzunnàa.
- Cum'al fa al trìi d'aprìl
  quaranta dì al düra. (Bèl al trìi d'aprìl, bèla primawéra).
- Se par San Vincénz [5 aprile]
  l'è na bèla jurnàda
  al vin al sarà bón.
- Al fréc d'aprìl al sa wét in da l'aria.
- Quand che tròna d'aprìl
  a gh'è gran in dal zac e vin in dal barì.
- Aprile, dolce dormire.
- Aprilét: tüc i di 'n gucét.

Pruwèrbiu dal 'carlón':
- Ma va carlón che ta sée un lünghiràña
  che ta shtée ses més in la campàña
  e mi pòr juwinét (quél lì l'è'l furmentón che'l fa la farína négra) in trìi més a sum bèl e sék.
  Variante: e mi pòr furmentón che sum un bèl juwinét
  in trìi més sum bél e sék.

E pö y diżéwa: "Aprìl al ga n'ha trénta, ma se piuvéss trent'ün a ga fa maa a nisün".

- Mac adàsi (cunt al tras föra) e jüñ fa pö quel che ta wöö.
- Büsöña dizhvestìss miňa fin ch'è fiurìi 'l cashtéñ,
  parchè 'l g'ha sémpru sha tanti magàñ.
- Da mac fa furnimént da léñ e da furmay.
- Se 'l piöf al dì da Santa Cruż (3 maggio),
  sa zhböta [diventano vuote] (y fa miňa dent l'arma} tüc i nùs.
- Tüc i més y vaga bandón (y faga miňa jüdízi)
  ma mac e agósht faga da bón.
- Se'l piöf par i Pentecòsht

tüc i entràat (da la campaña) y è miňa nös.
(Al g'ha miňa da piöf par Pentecòsht, parchè se da no sa fa pòk).
- Pòri jént: se y ha miňa fay fée par tüt mac, nient y fac;
parchè da jüñ a ga 'n vö sempru emò 'n püñ.
- Mac lónk, jüñ shtralónk,
lüy al rèshta lì e d'agósht sa shcürta 'l dì.
- E' sha 'l jüñ,
cuntadìn vèrda 'l püñ (saràla pö ishì?).

- A Sant'Ana (26/7)
na wöö sempru wün in da la funtana.

- San Lurénz da la gran caldüra (10 d'agósht)
e San Vincénz da la gran fredüra (27 da setémbri)
fra tüc dü pòk la düra.
- Par San Vincénz (27/9) (o San Lurénz 10/8)
g'ha da véss inzunnàa tüc i sumenz.
- Par San Gall (28/8) va inzunnàa munt e vall.
- Chi ch'a dòrma d'agósht
al paga'l cósht.

- Se 'l piöf par la lüna setembrìna
par tanti dì l'aqua la gh'hém visìna.
- A San Michée (29 di settembre)
la crudèla sott'i pée (che cròda i cashtéñ e i nus).
- Se 'l piöf al dì da la Shénza, (S. Sofia 18/9)
par quaranta dì sém miňa sénza.

- Utùbri piuvùs,
camp prusperùs.
- O mòll o süc,
par San Lüca (18/10) sémina tüt.
- Da San Simón e Jüda (28 da utùbri)
shtrépa la rava che l'è marüda.
O marüda o marüdàa,
shtrépa la rava e pòrtala a ca.

- Quél nuwémbri l'è mai cuntént:
  da nanz al ta shcòlda e da drée al ta ufént.
- Se a nuwémbri al tróna
  l'anàda l'è bóna.
- La néf nuwembrìna
  la shpaza 'l casón[1] e la casìna!
- Par S. Martìn
  oñi mósht l'è vin [gh'ewa la viña chi a Shcaria].
  11/11: San Martìn véshcuf, San Martìn papa, e San Martìn shcapa.
  (parchè quan' che marüda i fic [affitti] e 'lura i jént y dižéwa: 'Pö duman l'è San Martin').
- 11/11 - A San Martìn: l'invèrnu l'è vižìn.
- Al 14 da nuwémbri, San Clemént
  l'invèrnu al ta móshtra un dénc.
- Par S. Clemént
  l'invèrnu 'l cumincia a mét un dénc.
- 25/11 - Santa Caterina: o néf o pruìna
  e i béshti sa 'shtala a la casìna.
  (Parchè fin'a Santa Caterìna y shtawa föra in di pràa a pashculà).

- Se 'l fiòca par Santa Caterìna
  la néf la shpáza 'l casón e la casìna.
- Tantu fée in dal fenée,
  tanta föiya in dal fuiyée,
  tant furmént e carlón in dal granée
  e par tütt l'invèrnu ga n'avarém asée.

- A Sant'Andrea, bòia ai cañ,
  y véñ a ca i maeshtràn,
  y véñ a ca a düü par düü
  cun la búrsa (o bisàcia) tacàda 'l cü.
- Se'l fiòca par Santa Bibiána (2 dic.)
  a ga n'hém ancamò par quaranta dì e 'na setimána.
- Santa Bárbara (4 dicembre), San Simón (28 ottobre),
  liberém da shti trón,
  da shti trón e shti saétt,

Santa Bárbara benedétt.
- Dicémbri jelàa
  al va miňa dishprezàa.
- L'anàda l'è naya: al dicémbri al maza l'an e la 'ntèra.
- Al fréc prima da Natàl
  gh'è miňa da sòlt che y la paga (Al mè Pa la diżéwa, perchè quando fa freddo non nevica che rende difficile uscire di casa).

Detti legati al clima
- Se'l Jenerùs al mét sü 'l capèll
  pùnda la ranza e tö sü 'l reshtèll.
- Quan' che la Shighiñöla la mét sü la wishtìna
  al piöf che l'è emò matína.
- Shcür a Kréc,
  ciàpa i böö e métai a téc.

- Se shtralüsha [lampeggia] in muntàña
  va emò in campàña.
  Se shtralüsha vèrs al mar (vers al Jenerùs e Shighiñöla)
  va a ca sül fugulàa.
- La lüna se la g'ha l'anèll
  la pòrta mai temp bèl..
- Al més che véñ al cumincia 'n duméniga:
  nè l'è marc, nè l'è fémina.
- Quant al piöf e è föra 'l zùu,
  l'è l'alegrìa di pashtùu.
- Aqua e sùu
  l'è la fèshta di pashtùu.
- Quant al gall al canta a la matìna,
  l'aqua l'è visìna.
- Var püsée l'áqua a la sua shtajón
  che'l car dal rè faraón.
- L'aqua a la sua shtajón
  la var püsée che'l tesòr dal faraón.
- Al fréc purtàa da Levant al düra tant.
- Se ta wö fas ciamà bràwu bifólk,
  ara driz e fa 'n bèl sólk.
- La prima áqua l'è di föy

e la segunda l'è da quìi che la regöi.
- Quan' che'l piöf e tira 'l vént
sèra la pòrta e tírat da dént.
- Quan' che la tèra l'è bañàda
lásala shtà che l'è malàda.
- Quan' la lüna l'è al calànt,
sémina miña 'l camp.
- Lüisa, Lüisèla,
vèr' l'umbrèla
che 'n cö 'l témp al g'ha la cagarèla.
- Dòpu cent'ann e dòpu cen' més
l'áqua la turna emò al zò paés.

- Cun l'áqua e l'èrba di pràa
sa cüra tüc i maa.
- Chi regöi e non urdéna,
pòk i dízhna e mank i shéna.
- Quan' che l'áqua l'ha fay tré tóm,
y la pò béf qualunque ómm.
- Al piöf adàži,
al fréga 'l cuntadìn.
(nuvole = nüar)
- Quan' che'l zùu al 'zaca al juwedì
l'è miña sábat che 'l baña 'l venerdì.
- Al témp a l'è drée a divìt l'autüna da l'invèrnu.
(Quan' che'l tróna föra dal témp, ilùra y dizeva ishì i jént).
- Quant al gatt al wòlta 'l cü al fök
al wö dì che emò 'l piöf.
- Quan' che sa vét i muntàñ da rent
al wöö dì che ' farà emò bèl temp.
- Quan' che la muntàña la sa vét da rént
a l'è parchè gh'è sótt al vént.
- Quan' che'l fiòca sü la föya
el fiòca senza vöya.

Detti di comportamento
- Guardée fiöö o da júwan o da véc,
al cü l'ha da cagà shtréc (büsöña rishparmià, tiñì da cünt).

- Al mè Pa al ma diżéwa che, "Ga wöö cumincià sü 'n shíma
  al zak
  a tiñì da cünt".
- La güja e la güjèla
  y manteñ la puwerèla.
  Pèz e tacón
  y manteñ cunt e barón.
- Chi ch'a pèrt la waca al pensa miña a la còrda.

- Par miña fa 'na figüra shtràmba
  fa 'l pass segun' la tua gàmba.
- Quan' che ta sée riwàa sü 'n címa
  a sa regòrdat in duwa ta séwat prima?
- Chi ch'a y è curtés
  y cérca míña pretés.
- Un pasht bón e un pasht gram
  al manteñ l'ómm san.
- E tütt véñ a tay,
  anch'i unc par pelà l'ay.
- Chi prima la cruż y ga l'ha miña
  o prima o dòpu y ga l'ha da shtrashinàla.
- Fa püsée dañ un ratt
  che tüc i gàtt.
- Tanti galìnn, tanti pivìt, pòk mishtée
  e tanta mèrda sül pulée.
- I mila ann y pasa
  ma i pruwèrbi i réshta.
- Quan' che sa wedéwa wün che ga n'ewa mai asée, sa diżéwa:
  "Ma cusa wöt mo mai, che quél lì al ga 'l funt jó a Arjéñ,
  che l'è mai cuntént!"
- Tüc i ásan y g'ha la cuwa e tüc i cuyón y vö di la sua.
- Ta se shfundràda cum'è 'na waca in d'un camp da furmént.
- I ca y è fay da sass e oñi ca la g'ha 'l zò frecàss.
- Prima y ewa 'còrni e cruż', adèss y è tüta 'mèrda máya'
  (tüc amìs).
- In tüc i cà a gh'è un camìn
  e tüc i g'ha al zò carpìn. (Tutte le famiglie hanno qualcosa da
  litigare)

Se ta wöö sentila bèla, Dèl:
- Par vif bée e saň,
  dai parént shta luntàň.
- Parént se sa ga n'ha da dént
  e cuẑìn se sa ga n'ha 'n dal burzìn.
- Al mè Pa pö 'l na diẑéwa:
  "Sü fiöö, née a durmì, che ga wö miňa vént al sùu par crumpà la lüna.
  Cum'è quìi dónn che y va 'n ĵir a shpass, y va 'n léc magari a la wüna e ai dó e ilùra y wént al zùu par crumpà la lüna.

- Tromba da cü
  salüt da còrp.
  Se gh'ewa miňa 'l cü
  s'ewa jemò mòrt.
- I dutùr da medizìna
  a y è pòk quìi brawi che la'nduwìna.
- Sùu, sùu, benedétt
  salta fö da quél sachétt,
  salta föra alegramént
  par ishculdà shti pòri jént.
- Gh'è miňa sábat senza sùu,
  e gh'è miňa dónn sensa amùr.
- Se manca 'l vin bón...
  y ména l'ómm a l'ushpedàa.
- La juwinéza a l'è 'n antícip sul cünt, cari i mée jént,
  e la véjedà a l'è 'n zàldu.
  (ma l'ha dì 'l pòru Ürèli che l'ewa viñüü na sira a fugurà).
- Da júwan a n' mör tanti
  ma da véc a na shcampa nanca wün,

Proverbi moraleggianti e imprecazioni
- I buẑìi y è cum'è i sherés, o shirés (?)
  ta 'n dìẑat vüna e ta 'n véñ adrée dés.
- Facia franca, busìa prunta.
- Bóca seràda, ga va miňa dént da móshc.
- A shta 'nzéma ai lüf,
  sa 'mpara a lüdrà (ululare).

- Parla pòk e shcólta asée
  che mai ta falisarée.
- Un bèl tažé a l'è mai shcriwüü.

La mia Mamm la dižéwa:
- "Ah, ma lasa pèrt, che quél là
  al g'ha sempru 'n parlà da buashée".
- Tua páiya e tua batáiya [Fà come vuoi e affronta le
  conseguenze].
- Va a Bac a sunà l'òrgan [importata].